

УДК 271.2-788(234.425.21)"18"(092)(045)

Сергій Шумоло

кандидат історичних наук,
директор Міжнародного інституту афонської спадщини,
науковий співробітник відділу історичної регіоналістики
Інституту історії України НАН України, доцент кафедри
гуманітарних дисциплін Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв,
e-mail: institute@afon.org.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7041-7766>

«МАЛОРОСІЙСЬКИЙ» ІЛЛІНСЬКИЙ СКИТ НА АФОНІ ТА ЙОГО ЗВ'ЯЗКИ З УКРАЇНСЬКИМ КОЗАЦТВОМ У ДРУГІЙ ПОЛ. XVIII ст.

У статті розглянуто історію заснування та розвитку на Афоні «малоросійського» Іллінського скиту, заснованого в 1757 році українським старцем, духовно-культурним діячем та письменником Паїсієм Величковським. Досліджено роль і значення цієї обителі в історії як українського чернецтва на Афоні, а й усієї святогірської чернечої спільноти XVIII століття. Проаналізовано національний склад серед ченців Іллінського скиту та їхні зв'язки з українським козацтвом, розглянуто листування Паїсія Величковського з кошовим отаманом Запорозької Січі Петром Калнишевським. Наголошено, що Іллінський скит був важливим духовно-культурним центром української козацької еміграції XVIII століття, остаточно увібравши риси «малоросійської» обителі, де після ліквідації Запорозької Січі в основному подвизалися колишні запорозькі козаки з Задунайської Січі й Кубані.

Ключові слова: Іллінський скит, Афон, Запорозька Січ, Україна, Паїсій Величковський, Петро Калнишевський, Арсеній Могиланський.

Початковий період заснування українським подвижником і духовно-культурним діячем прп. Паїсієм Величковським (1722–1794) т. зв. «малоросійського» Іллінського скиту на Афоні має важливе значення в історії не тільки української присутності на Афоні, а й усієї святогірської спільноти XVIII ст. Звертає на себе увагу той факт, що цей скит неодноразово в різних джерелах іменувався як «малоросійський»¹.

¹ Російський державний історичний архів (РДІА). Ф. 835. Оп. 4. Спр. 44. Арк. 2. Альбом гравюр с видами монастырей: Зограф, Ильинский скит, Хиландар, Андреевский

З такою назвою він значиться навіть у колекції великого князя Костянтина Костянтиновича Романова за 1881 рік².

Попри важливу історичну і духовно-культурну роль, цей український чернечий осередок на Афоні досі лишається досить мало вивченим. Зацікавленість історією цієї афонської обителі пов'язана з виданнями і популяризацією в XIX ст. житій прп. Паїсія Вєдичковського. Проте в основному більш докладні описи цієї обителі відносяться до XIX–XX ст., тоді як ранній період її розвитку в XVIII столітті удостоюється лише коротких і фрагментарних згадок.

У XIX столітті ченцями Іллінського скиту була укладена і видана коротка історія обителі. Найбільший інтерес представляє праця ченця Ігнатія за 1860 рік³. Згодом ця робота була істотно відредагована і виправлена, після чого з неї цензурою були видалені деякі «незручні» моменти щодо російсько-українського конфлікту в скиту⁴. Цікавим є опис скиту в статті «Малоросійська обитель на Афоні», написаній у 1893 р молдавським князем О. Дабіжею⁵. Коротко торкалися історії Іллінського скиту єп. Порфирій (Успенський)⁶, А. Муравйов⁷, архим. Леонід

скит, Дохиар, Дионисиат, Пантократор, Ватопед, Пантелеимона, Великая Лавра, Павло-Георгиевский. Пер. пол. XIX в. Малороссийский скит св. Пророка Илии. 15,5 x 24,5 см. Л. 2; Виды монастырей и скитов Святой Афонской Горы по фотографическим снимкам. СПб.: Тип. Траншеля, 1872. Малороссийский скит св. Пророка Илии; Афон // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона / Под редакцией И.Е. Андреевского. Т. 1 (1): А–Алтай. СПб.: Семеновская типо-литография, 1890. С. 582-583; *Дабіже А., кн.* Малороссийская обитель на Афоне // Киевская Старина. Т. LX. 1893. С. 34-40, 177; *Дмитриевский А.А.* Русские на Афоне. СПб.: Тип. С. Добродеева, 1895. С. 381.

² Фотовідділ Наукового архіву Інституту історії матеріальної культури РАН, СПб (ФВ НА ІМК РАН). Ф. 88 (інв. 81076/1 – 42). Фотоальбом, подарений на Афоні вел. князю Константину Константиновичу Романову, 1881 г. № 26. Малороссийский Ильинский скит. 35,0 x 41,5 см; Монастыри и Скиты Святой Горы Афон в фотографиях из альбома великого князя Константина Константиновича Романова, 1867–1872. М., «Индрик», 2003. С. 11, 24. № 26. Малороссийский Ильинский скит.

³ Историческое описание русского св. славного пророка Илии скита, что на Афоне. М., 1860. С. 5-25.

⁴ Русский общежительный скит святого Пророка Илии на Афонской Горе. Одесса: издание Ильинского скита – «Славянская типография», 1883. С. 11-15; Русский общежительный скит св. прор. Ильи на Св. Афонской Горе. Одесса, 1889, 1896, 1913, 1914.

⁵ *Дабіже А., кн.* Малороссийская обитель на Афоне // Киевская Старина. Т. LX. 1893. С. 35-38.

⁶ *Порфирій (Успенский), єп.* История Афона. М., 2007. Т. 1. С. 901-902.

⁷ *Муравьев А.Н.* Письма с Востока в 1849–1850 годах.: Ч. 1. СПб.: 1851. С. 185-186.

(Кавелін)⁸, О. Дмитриєвський⁹ та В. Щурат¹⁰. Про початковий період перебування прп. Паїсія Величковського на Афоні писав також проф. А. Яцимирський (1873–1925), який здійснив цінний внесок у вивчення життєвого шляху й спадщини прп. Паїсія Величковського¹¹.

Серед російських емігрантських дослідників варто також згадати біографа старця Паїсія Величковського – прот. Сергія Четверікова (1867–1947), який чимало зробив для популяризації його спадщини¹². Проте він, працюючи в еміграції над книгою, не мав можливості шукати матеріали в архівах і користувався переважно надрукованими до революції списками житій Паїсія Величковського, у зв'язку з чим не зміг додати нічого нового. Торкався історії Іллінського скиту на Афоні й емігрантський письменник українського походження В. Ващенко, проте його праця фактично повторювала дорадянські видання з історії цієї обителі¹³.

Відомий український вчений і церковний діяч митрополит Іларіон (Іван Огієнко; 1882–1972) намагався на еміграції покласти початок українського афонознавства, підготувавши нову окрему монографію під назвою «Свята Гора Афон». Окремий її розділ був присвячений історії Іллінського скиту¹⁴. Проте, згідно зі свідченнями І. Огієнка, рукопис повної версії цієї праці загинув у Празі під час II-ї Світової війни¹⁵.

В наш час історії Іллінського скиту другої половини XIX ст. приділена увага у працях російської історикині Л. Герд¹⁶. Також докладно історія цієї обителі була описана у виданій у 2011 р. книзі в співавторстві англійського дослідника М. Феннела та російських дослідників П. Троїць-

⁸ Леонід (Кавелін), архим. Краткий очерк жизни и трудов в Бозе почившего настоятеля Русского Ильинского скита, что на св. Афонской горе, архим. Паисия // Душеполезное чтение. 1872. Т. 1. Кн. 4. С. 389-401.

⁹ Дмитриевский А.А. Русские на Афоне. СПб.: Тип. С. Добродеева, 1895. С. 240-253, 381, 385.

¹⁰ Щурат Василь. Чернеча республіка на Афоні. Львів: Друк. НТШ, 1895. С. 40-41.

¹¹ Яцимирский А. Возрождение византийско-болгарского религиозного мистицизма и славянской аскетической литературы в XVIII в. // Сборник историко-филологического общества Харьковского университета. Т. XV. Харьков, 1908. С. 196.

¹² Четвериков. С., прот. Молдавский старец Паисий Величковский. Его жизнь, учение и влияние на православное монашество. Минск, 2006.

¹³ Ващенко В. Скит Св. Пророка Ильи // Православный путь. 1961. С. 157-170.

¹⁴ Огієнко І. Український Запорозький скит на Афоні / Огієнко І. Життєписи великих українців. Київ, 1999. С. 225-233.

¹⁵ Огієнко І. Там само. С. 225.

¹⁶ Герд Л.А. Русский Афон 1878–1914 гг. Очерки церковно-политической истории. М.: Индрик, 2010. С. 60-72.

кого і М. Талалая¹⁷. Однак у всіх цих працях в основному детально описується історія Іллінського скиту в XIX–XX ст., тоді як початковому періоду обителі в XVIII ст. приділено незначну увагу. Також українській історії і спадщині Іллінського скиту були приділені праці С.В. Шумила¹⁸.

Важливими джерелами до історії Іллінського скиту є документи, які зберігаються в українських архівах: лист прп. Паїсія Величковського до київського митрополита Арсенія (Могилянського) від 20 квітня 1763 р.¹⁹, лист Константинопольського патріарха Кирила V до митрополита Арсенія (Могилянського) від 4 квітня 1763 р.²⁰, листи Паїсія Величковського на Запорозьку Січ (один лист від 1766 р., два листи від 1768 р., два листи – 1771 р. і два листи – 1772 р.)²¹. Також цінними є документи про поїздки

¹⁷ Феннел Н., Троицкий П., Талалай М. Ильинский скит на Афоне. М.: Индрик, 2011. С. 16-24; 82-87.

¹⁸ Шумило С.В. Розвиток українсько-афонських духовно-культурних зв'язків у XVII – першій третині XIX ст. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 26.00.01 «Теорія та історія культури» за напрямом – історичні науки. Київ: Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури України, 2021. 304 с.; Преподобний Паїсій Величковський. «Повість про святий собор» та маловідомі листи / Упоряд. та коментарі Шумила С.В. Київ: Видавничий відділ УПЦ, 2016. 207 с.; Шумило С.В. Прп. Паисий Величковский и Запорожская Сечь. Малоизвестные письма прп. Паисия Величковского к Кошевому атаману Войска Запорожского Петру Калнышевскому. Киев – Серпухов: Международный институт афонского наследия в Украине; «Наследие Православного Востока», 2015. 128 с.; Шумило С.В. Малоизвестные свидетельства о начальном периоде пребывания прп. Паисия Величковского при каливах Пантократорского монастыря на Афоне // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2020. Вип. 1 (42). С. 137-145; Шумило С.В. До історії ігуменства прп. Паїсія Величковського в монастирі Симонопетра на Афоні за невідомими раніше архівними документами XVIII ст. // Сіверянський літопис: Всеукраїнський науковий журнал. 2017, січень–квітень. № 1-2 (133-134). С. 79-93; Шумило С.В. Неизвестное письмо прп. Паисия Величковского за 1763 г. и другие документы, касающиеся его игуменства в монастыре Симонопетра // Афонское наследие: научный альманах. Вып. 5-6. Киев–Чернигов: Издание Международного института афонского наследия, 2017. С. 231-255; Шумило С.В. Прп. Паисий Величковский и последний Кошевой атаман Запорожской Сечи П. Калнышевский: малоизвестные письма // *Orientalia Christiana Cracoviensia: czasopismo naukowe, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie*. № 7 (2015). S. 27-57.

¹⁹ Центральний державний історичний архів України у м. Київ (ЦДІАК України). Ф. 127. Оп. 1020. Спр. 3443. Арк. 25.

²⁰ ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 1020. Спр. 3443. Арк. 32-32зв.

²¹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ). Ф. 312 (Києво-Софійський Собор (1017–1919). Зібрання рукописних книг XV–XIX ст.). Спр. 449 (603). Збірник указів і інших паперів Миколаївського Пустельно-Медведівського монастиря. Послання ігумена молдовлахійського монастиря Драгомирна

на Запорозьку Січ ченців Іллінського скиту ієродиякона Парфенія (Кармазіна), ченців Гавриїла (Петки), Пахомія, Йосифа, Спиридона, послушника Михаїла та інших²².

Цінні документи до історії Іллінського скиту зберігаються в Архіві грецького Пантократорського монастиря на Афоні (АПМА). Проте цей архів досі залишається не розібраним і не описаним, через що доступ дослідників до нього лишається закритим. Серед закордонних архівів важливе значення має мікрофільмований архів Афонського Іллінського скиту, який зберігається у приватній колекції д-ра Ніколаса Феннела в Оксфорді (Великобританія). Серед цих документів особливо цінною є копія омології, підписаної єпітропами Пантократорського монастиря на ім'я дикея Іллінського скиту від 1798 року²³.

Документи про українську присутність на Афоні та українсько-афонські зв'язки зберігаються і в Архіві Протату Афона. Зокрема, тут перебуває акт від 12 вересня 1787 р., підписаний представниками 17 монастирів Афону. Цим актом проєстоси афонських монастирів повідомляють, що з благословення Константинопольського патріарха вони постановили із загальної суми податків, які мають сплатити афонські монастирі османській владі, на три «руські скити», що діяли на той час на Афоні, а саме Пантократорський «руський Іллінський скит», зографський Мавровирський скит (Чорний Вир) та руський скит «Св. Богородиці» (Ксилургу), покласти обов'язок сплатити османам в якості податку харадж у 121 гріш, як ця вимога стосувалась і інших самоврядних афонських монастирів і скитів²⁴. Крім того, в Патріаршому архіві Вселенського Константинопольського Патріархату в Фанарі (м. Стамбул, Туреч-

Паїсія на Запорозьку Січ, 12 квітня 1766 р. Арк. 26; ЦДІАК України. Ф. 229 (Архів Коша Нової Запорозької Січі, 1713–1777 рр.). Оп. 1. Спр. 166. Листи прп. Паїсія Величковського на Запорізьку Січ (два листи датовані червнем 1768 р., два листи – січнем 1771 року і два листи – березнем 1772 р.). Арк. 35-109зв.

²² ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 1020. Спр. 3443. Арк. 9-14об.; ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 304. Арк. 26; ІР НБУВУ. Ф. 312. Спр. 449 (603). Послание молдовлахийского монастыря Драгомирны в Сечь Запорожскую, 12 апреля 1766 г. // Сборник указов и других бумаг Николаевского Пустынно-Медведовского монастыря. Арк. 26; К истории обителей Паисия Величковского // Киевская Старина. 1894. Т. XLV. С. 348-350.

²³ Мікрофільмований архів Іллінського скиту на Афоні, зроблений Н. Феннелом в 1991 р. Приватна колекція Н. Феннела, Оксфорд, Великобританія. Копія омологія, підписаної єпітропами Пантократорського монастиря дикею Іллінського скиту старцю Хаджи Афанасію, 22 липня 1798 р. Арк. 1-2.

²⁴ Αρχείο Πρωτάτου. Επιτομές μεταβυζαντινών εγγράφων [Αθωνικά Σύμμεικτα 2] / Χ. Γάσπαρης. Αθήνα, 1991. Σ. 68-69.

чина) серед вихідної документації зберігаються копії грамот константинопольських патріархів щодо Іллінського скиту за 1803, 1833, 1834 та інші роки.

Ще одним важливим у рамках здійснюваного дослідження було використання агіографічних джерел, зокрема різних версій житій прп. Паїсія Величковського²⁵.

Аналіз наявних джерел засвідчує, що Іллінська келія на Афоні була розташована в східній частині Святої Гори, вгору по схилу за півгодини ходьби від Костянтинівської келії і в годині ходьби від Пантократорського монастиря. У той час це була абсолютно пустельна місцевість, віддалена від доріг і з усіх боків оточена лісом, де поблизу не було жодного людського житла²⁶.

На момент придбання Паїсієм Величковським Іллінської келії в кінці 1757 – на початку 1758 рр. в ній не тільки давно вже ніхто не жив, але й її будівлі прийшли в повний занепад²⁷. Тому Величковському з братією довелося фактично заново відбудувувати цю обитель, перетворивши її з напівзруйнованої келії на повноцінний скит²⁸.

Паїсій разом з учнями власними силами будували все від самого початку: кам'яні стіни навколо обителі, до яких прибудували будівлі з шістнадцятьма келіями, церкву, трапезну, пекарню, кухню і архондарик (скитський готель) для паломників, а також провели до скиту воду²⁹. Закінчивши будівництво, на початку 1758 р. вони остаточно переселилися з Костянтинівської келії в Іллінську.

Паїсійське братство в основному складалося з вихідців з молдавовлахійських і українських земель, у зв'язку із чим Величковський в Іллінському скиту здійснення богослужінь та молитовного правила розділив на дві мови: на одному криласі співали і читали по-слов'янськи, на іншому – по-молдавському³⁰.

²⁵ [Схимонах Митрофан]. Житие и подвиги блаженного отца нашего старца Паисия / Преподобный Паисий Величковский. Житие и избранные творения. Серпухов: Наследие Православного Востока, 2014; *Viața cuviosul paisie de la Neamț. Iași: Trinitas, 1997.*

²⁶ Историческое описание... С. 5; Русский общежительный скит... С. 11-12.

²⁷ Историческое описание... С. 6.

²⁸ [Схимонах Митрофан]. Житие и подвиги... С. 219; *Viața cuviosul paisie de la Neamț. С. 34-35.*

²⁹ [Схимонах Митрофан]. Житие и подвиги... С. 219.

³⁰ Там само.

У 1761 р. Паїсієм в Іллінському скиту в правій стіні був закладений ще один паракліс (храм) – на честь Благовіщення Богородиці³¹.

Облаштування Паїсієм нової обителі на засадах спільножителства (кіновії) стало помітним явищем у житті афонського чернецтва XVIII століття. У цей час більшість афонських монастирів втратили стародавні традиції і статuti, живучи по особножительному (ідіоритмічному) уставу. На відміну від ідіоритму, де монахи могли володіти особистою власністю, в спільножительній громаді Паїсія братія не мали права власності та особистого майна, все це належало громаді, навіть їжа, одяг, взуття та інше. Також і праця ченців кіновії була безоплатною, а результати праці повністю належали цілій громаді. Для афонського чернецтва того часу це був досить радикальний поворот у сторону забутих древніх чернечих традицій. Водночас це підвищило авторитет скиту як на Афоні, так і за його межами, що привертало до нього нових насельників.

У зв'язку з цим запланований Паїсієм ліміт на прийом до скиту не більше 15 чоловік братії не вдалося дотримати. Нові монахи і послушники, як з інших святогірських обителей, так і новоприбулі з українських і молдаво-влахійських земель, «переконували його і всупереч його бажанню прийняти їх»³². Таким чином за кілька років число його братства досягло вже близько 70 осіб³³.

Необхідно відзначити, що для Афона того часу це була дуже велика кількість ченців. Багато великих стародавніх монастирів на Святій Горі тоді налічували у кращому випадку всього по кілька десятків братії, а інші і зовсім перебували в стані занепаду і відсутності ченців.

Оскільки в новозбудованому скиту, спочатку розрахованому на 15 осіб, зовсім не було місця, Паїсій благословив новоприбулим послушникам самим будувати собі келії і хатини навколо обителі³⁴. Таким чином навколо усамітненого і пустельного Іллінського скиту поступово стало розростатися ціле чернече селище.

Судячи з малюнка, зробленого великим князем Костянтином Миколайовичем під час відвідування Іллінського скиту в 1845 р., навколо обителі були розкидані характерні українські хатки-мазанки з солом'я-

³¹ Шумило С.В. Розвиток українсько-афонських духовно-культурних зв'язків... С. 144, 297.

³² [Схимонах Митрофан]. Житие и подвиги... С. 219.

³³ Описание путешествия отца Игнатия в Царьград, Афонскую гору, Святую Землю и Египет в 1766-1776 годах // Православный палестинский сборник. СПб., 1891. Вып. 36. С. 9.

³⁴ [Схимонах Митрофан]. Житие и подвиги... С. 221.

ними дахами³⁵. Для традиційної грецької афонської архітектури це були зовсім незвичні будівлі. Але, цілком вірогідно, саме так виглядали чернечі хатини навколо скиту і за часів перебування тут «полтавського родимця» Паїсія Величковського.

Про національний склад більшої частини братства Іллінського скиту дізнаємося з грамот колишнього Константинопольського патріарха Кирила V (Каракаллоса) і Собору Святої Гори за підписом ігуменів 20 афонських монастирів від 1762 року³⁶. У цих документах не тільки сам старець іменується «духівником Паїсієм Малоросом», а й насельників обителі греки називають не інакше як «малоросійським братством», «приходящих зь російскихъ странъ ихъ Сѣчи Запорожской»³⁷.

Таким чином, хоч прп. Паїсій і брав до себе в учні, не звертаючи уваги на національні відмінності і походження, більшість насельників його обителі становили земляки, зокрема колишні запорозькі козаки. Про це свідчив пізніше Паїсій Величковський у листі на ім'я кошового отамана Війська Запорозького П. Калнишевського від 2 червня 1768 року, підкреслюючи, що в числі його братства перебувають монахи і послушники «наипаче отъ Православноименития страны Запорожской сечи»³⁸. З цієї причини і сам Іллінський скит часто стали іменувати «малоросійським», яка назва закріпилася за ним і в XIX столітті³⁹.

Важливі свідчення про Іллінський скит у 1760-і рр. залишив монах Ігнатій (Деншин) – насельник іншого афонського «козацького» скиту «Чорний Вир», який ходив за духовними порадами до прп. Паїсія⁴⁰. Повідомляючи, що в Іллінському скиту проживає близько 70 ченців, Ігнатій Деншин уточнює, що «е у оного отця Паїсія різних націй учнів з триста чоловік»⁴¹. Цілком очевидно, мова йде про паломників з різних

³⁵ Державний архів Російської Федерації (ДАРФ). Ф. 722. Оп. 1. Спр. 916. Арк. 86. «Русский скит на Афонской горе», рисунок великого князя Константина Николаевича, бумага, карандаш, 18,5 x 23,5; Шумило С.В. Розвиток українсько-афонських духовно-культурних зв'язків... С. 145, 297; Шумило С.В. Старец Аникита: духовний путь святости. Материали к жизнеописанию с приложением сочинений иеросхимонаха Аникиты (князя Ширинского-Шихматова) / 2-е издание. Киев–Одесса: Афонское наследие, 2019. Иллюстрация 20.

³⁶ ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 1020. Спр. 3443. Арк. 3-37.

³⁷ Там само. Арк. 6.

³⁸ Там само. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 166. Арк. 47зв.

³⁹ Дабижка А., кн. Малороссийская обитель на Афоне. С. 35; Огієнко І. Український Запорозький скит на Афоні. С. 227, 229, 230.

⁴⁰ Описание путешествия отца Игнатия... С. 9.

⁴¹ Там само. С. 9.

країн і ченців з інших афонських монастирів, які в цей час стали масово відвідувати Іллінський скит заради настанов прп. Паїсія⁴².

З періодом перебування прп. Паїсія в Іллінському скиту пов'язаний початок активної літературної, перекладацької та просвітницької діяльності старця і його школи. Про це відомо як з житій подвижника, так і з його листа від 1787 р.⁴³ Паїсієм на Афоні було покладено початок власній школі або руху з перекладу, звірки і переписування святоотцівських праць, що послужило поштовхом до православного духовно-культурного «філокалічного відродження» на Святій Горі, а згодом і в Греції, на Балканах, у Молдо-Валахії, Україні, Росії та інших країнах.

Активна діяльність Паїсіївського братства сприяла перетворенню Іллінського скиту на один з важливих духовно-культурних і просвітницьких центрів як на Афоні, так і в православному світі. Все це сприяло зростанню популярності самої обителі та чернечої громади прп. Паїсія Величковського.

Тісні контакти прп. Паїсій і його Іллінський скит у цей час підтримують не тільки з іншими чернечими і церковними центрами, а й із Запорозькою Січчю. Це сприяло як поширенню традицій ісихазму і аскетизму серед українського козацтва, так і більш інтенсивним духовно-культурним зв'язкам козацтва з Афоном, їх паломництва на Святу Гору і навіть прийняття тут деякими з них чернецтва.

До наших днів збереглося сім листів Паїсія Величковського на Запорозьку Січ, зокрема до кошового отамана Петра Калнишевського⁴⁴. З цих листів дізнаємося, що Паїсій і П. Калнишевський були добре знайомі і підтримували тісні стосунки, а кошовий отаман виступав ктитором братства прп. Паїсія як на Афоні, так і пізніше, коли старець з частиною учнів перебрався у Карпатські гори Буковини⁴⁵.

Крім листування прп. Паїсія з кошовим отаманом П. Калнишевським, відомо про поїздки за дорученням Паїсія на Запорозьку Січ ченців

⁴² [Схимонах Митрофан]. Житие и подвиги... С. 221.

⁴³ Второе послание прп. Паисия Величковского игумену Феодосию // Преподобный Паисий Величковский. Житие и избранные творения. Серпухов: Наследие Православного Востока, 2014. С. 353-359.

⁴⁴ Преподобный Паїсий Величковський. «Повість про святий собор» та маловідомі листи... С. 12-35; Шумило С.В. Прп. Паисий Величковский и Запорожская Сечь. С. 11-52; Шумило С.В. До історії ігуменства прп. Паїсія Величковського... С. 79-93; Шумило С.В. Неизвестное письмо прп. Паисия Величковского за 1763 г. С. 231-255; Шумило С.В. Прп. Паисий Величковский и последний Кошевой атаман Запорожской Сечи П. Калнышевский. С. 27-57.

⁴⁵ Там само.

Іллінського скиту ієродиякона Парфенія (Кармазіна), ченців Гавриїла (Петки), Пахомія, Йосифа, Спиридона, послушника Михаїла та інших⁴⁶.

Крім того, важливим джерелом до історії Іллінського скиту цього періоду є лист прп. Паїсія до київського митрополита Арсенія (Могилянського) від 20 квітня 1763 р.⁴⁷ Цей документ написаний Паїсієм з Іллінського скиту і містить чимало важливих свідчень про його перебування на Афоні. Також цінним джерелом є лист Константинопольського патріарха Кирила V до київського митрополита Арсенія (Могилянського) від 4 квітня 1763 р.⁴⁸ У цьому документі патріарх повідомляє причини, з яких Паїсій Величковський змушений буде залишити Афон та перевести своє братство в більш усамітнені і спокійні на ті часи ліси Буковинських Карпат у складі Молдавського князівства. За словами патріарха, непомірний податковий тягар з боку турків, відсутність необхідних матеріально-фінансових засобів для утримання постійно зростаючої численної монашої спільноти, як і «тіснота» і відсутність достатньої кількості місць у невеликому і маломісткому Іллінському скиту, заважали «утвердитися такому великому братству» і загрожували його розпадом⁴⁹.

Згідно відомостей Ігнатія Даскала, Паїсій Величковський з більшою частиною свого братства покинув Афон 3 квітня 1763 року⁵⁰. При цьому він уточнює, що разом з ним з Іллінського скиту в Молдо-Валахію поїхали 64 особи⁵¹. Така цифра згодом перекочувала в усі інші житія старця і книги з історії Іллінського скиту, що послужило приводом вважати, що разом з Паїсієм Афон залишили і всі його учні, через що Іллінський скит нібито залишився абсолютно порожнім і занепалим. Однак ця інформація не відповідає дійсності. Так, у листі на ім'я кошового отамана Запорозької Січі П. Калнишевського від 2 червня 1768 р. Паїсій Величковський повідомляє, що з Афону в молдавські землі з ним виїхали не 64, а 50 чоловік⁵². Оскільки Ігнатій Деншин відзначав, що в

⁴⁶ ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 1020. Спр. 3443. Арк. 9-14зв.; ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 304. Арк. 26; ІР НБУВУ. Ф. 312. Спр. 449 (603). Послание молдавляхийского монастыря Драгомирны в Сечь Запорожскую, 12 апреля 1766 г. // Сборник указов и других бумаг Николаевского Пустынно-Медведовского монастыря. Арк. 26; К истории обителей Паисия Величковского // Киевская Старина. 1894. Т. XLV. С. 348-350.

⁴⁷ ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 1020. Спр. 3443. Арк. 25.

⁴⁸ Там само. Арк. 32-32зв.

⁴⁹ [Схимонах Митрофан]. Житие и подвиги... С. 223.

⁵⁰ Viața cuviosul paisie de la Neamț. P. 85

⁵¹ Там само. P. 39.

⁵² ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 166. Арк. 47зв.

Іллінському скиту з Паїсієм подвизалося близько 70 чоловік братії⁵³, то виходить, що в скиту мало залишитися близько 20 осіб. Такий висновок збігається з описом історії Іллінського скиту, укладеним насельниками обителі в XIX столітті. Посилаючись на омологій за 1766 рік, ілїнці повідомляють, що, після від'їзду Паїсія з більшою частиною братії, в скиту «залишилося чоловік близько двадцяти»⁵⁴.

На нашу думку, залишити в скиту «чоловік близько двадцяти»⁵⁵ – це було рішення самого старця, щоб його дітище на Афоні не припинило свого існування. Скит хоч і зменшився кількісно, проте не втратив свого духовного значення в житті святогірського чернецтва. Він як і раніше залишався одним з важливих центрів слов'янського чернецтва на Афоні.

Через три роки після від'їзду Паїсія Величковського, до 1766 року, кількість братства в Іллінському скиту налічувала вже понад 40 чоловік братії. За словами іллінців, це видно з омологія, виданого в 1766 році Іллінському скиту Протатом і підписаного проєстосами (представниками) всіх двадцяти афонських монастирів. У цьому документі, на підставі фірману, отриманого скитом від турецького султана, обителі надавалися деякі пільги по самоврядуванню і одночасно з Іллінської обителі, нарівні з іншими самоврядними афонськими скитами і монастирями, стягувався харач (податок) з 41 насельника в розмірі 451 піастр – по 11 піастр з людини (за 1764 і 1765 роки)⁵⁶.

Першим настоятелем Іллінського скиту, про якого збереглися письмові свідчення після від'їзду Паїсія Величковського, був архімандрит Варлаам. Його ім'я згадувалося також в омології, виданій Пантократорським монастирем Іллінському скиту 22 липня 1798 року⁵⁷.

На цей раз національний склад братства Іллінського скиту був більш одноманітний. В основному це були вихідці з українських земель. Як зазначає молдавський князь А. Дабіжа, «залишки братії склалися майже виключно з малоросіян, до яких додалося чимало старих “січовиків”»⁵⁸. Також А. Муравйов звертає увагу, що «скит можна назвати швидше малоросійським», оскільки серед його насельників в основному були

⁵³ Описание путешествия отца Игнатия... С. 9.

⁵⁴ Русский общежительный скит... С. 28.

⁵⁵ Там само. С. 28.

⁵⁶ Там само. С. 28, 39.

⁵⁷ Копія омологія, підписаного епітропами Пантократорського монастиря дікею Іллінського скиту старцю Хаджи Афанасію, 22 липня 1798 р. Арк. 1-2; Русский общежительный скит... С. 28-29.

⁵⁸ Дабижя А., кн. Малороссийская обитель на Афоне. С. 37.

«вихідці з Запорозької Січі, що на Дунаї»⁵⁹. Іван Огієнко припускає, що це були в основному колишні «козаки-мазепинці» і їх нащадки, які емігрували в межі Османської імперії⁶⁰. Огієнко припускає, що поміж колишніми запорожцями і молдавськими ченцями в Іллінському скиту міг мати місце якийсь конфлікт на національному, культурному чи мовному ґрунті, через що деякі з них не захотіли переїжджати з прп. Паїсієм в Молдо-Валахію і залишилися жити в Іллінському скиту⁶¹.

Про те, що Іллінська обитель була саме «руським», а не грецьким скитом, беззаперечно засвідчує документ з архіву Протату Афона від 12 вересня 1787 р., яким на пантократорський «Руський Іллінський скит» поклався обов'язок сплатити османам харадж на рівні з іншими самоврядними монастирями і скитами⁶².

Перша хвиля численного поповнення Іллінського скиту новими насельниками сталась після започаткування імператрицею Катериною II нової антицерковної секуляризаційної реформи 1764 року⁶³, в результаті якої лише в Росії було наказано ліквідувати 418 православних монастирів⁶⁴. Згодом секуляризаційна реформа була поширена за межі суто російських губерній. Після остаточної ліквідації полково-сотенного устрою в Україні, у 1786 році, такі ж вимоги поширились на Київську, Чернігівську, Полтавську губернії, а в 1788 році – на Катеринославську, Харківську, Курську і Воронезьку губернії⁶⁵. Чимало шанованих українським козацтвом монастирів були ліквідовані. Так колишній патрональний монастир Запорозької Січі – Києво-Межигірський був перетворений під шпиталь, а Київський Кирилівський монастир – під будинок для пристарілих та інвалідів; Переяславсько-Михайлівський та Пивогородсько-Миколаївський монастирі були передані для утримання калік, жеб-

⁵⁹ Муравьев А.Н. Письма с Востока в 1849–1850 годах.: Ч. 1. СПб.: 1851. С. 186.

⁶⁰ Огієнко І. Український Запорозький скит на Афоні. С. 226-239.

⁶¹ Огієнко І. Паїсій Величковський / Огієнко І. Життєписи великихукраїнців. Київ, 1999. С. 159, 228.

⁶² Αρχείο Πρωτάτου. Επιτομή μεταβυζαντινών εγγράφων [Αθωνικά Σύμμεκτα 2] / Χ. Γάσπαρης. Αθήνα, 1991. Σ. 68-69.

⁶³ Указ императрицы Екатерины II о секуляризации монастырского землевладения, 26 февраля 1764 / Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое. Т. 16. № 12060.

⁶⁴ Завьялов А.А. Вопрос о церковных имениях при императрице Екатерине II. СПб.: Тип. А.П. Лопухина, 1900. С. 274.

⁶⁵ Полное собрание законов Российской империи: Собрание первое. СПб., 1830. Т. 22. № 16375, 16649 и 16650; Історія церкви та релігійної думки в Україні: у 3 кн. Кн. 3: Кінець XVI – середина XIX століття / О.П. Крижанівський, С.М. Плохій. К.: Либідь, 1994. С. 209-210, 214.

раків та «потребуючих дргляду нижчих чинів»; інші монастирі Київської єпархії були перетворені на звичайні парафіяльні храми⁶⁶.

З початком секуляризаційної реформи Катерини II чимало ченців, головним чином з Лівобережної та Слобідської України, почали масово тікати в Молдо-Валахію та на Афон. Друга хвиля поповнення Іллінського скиту почалася після 1775 року, коли російськими військами Катерини II було розгромлено і ліквідовано Запорозьку Січ. Значна частина козаків, не змирившись з такими підступними діями, емігрувала за Дунай, на «турецькі землі» сучасної Румунії. Тут запорожці заснували нову Задунайську Січ, де намагалися зберегти самобутні риси старожитного церковно-релігійного устрою Запорозької Січі⁶⁷. Вони поновили традиційно тісні зв'язки з Афоном, знову почавши звертатись до афонських ченців за духовними настановами і опікою, а деякі з козаків – приймати там чернечі постриги.

Окрім задунайських козаків, духовні традиції Запорожжя намагалися зберегти та відродити й запорожці, що були переселені до Чорномор'я і Кубані⁶⁸. Продовжували опікуватись вони і «козацьким» Іллінським скитом на Афоні, на який також передавали численні пожертви, а нерідко й самі приймали там чернечі постриги⁶⁹.

Таким чином, у досить короткому часі майже всі насельники Іллінського скиту виявилися з українських козаків, які прийшли на Афон. Про їхнє проживання в скиту свідчать збережені тут рукописи, вкладні книги про здійснені пожертви, а також написи на дорогоцінних вкладах та церковній утварі, переданих українськими козаками в дар на Іллінський скит⁷⁰. Як наголошує молдавський князь О. Дабіжа, *«любов малоросіян до рідної обителі підняла її з руїн і її оновлені стіни стали знову наповнюватися козацькими вихідцями з придунайських та чорноморських берегів»*⁷¹. Поступово Іллінський скит перетворився на справжній духовний

⁶⁶ ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 1020. Спр. 4115. Арк. 1; Історія церкви та релігійної думки в Україні: у 3 кн. Кн. 3: Кінець XVI – середина XIX століття / О.П. Крижанівський, С.М. Плохій. К.: Либідь, 1994. С. 214.

⁶⁷ *Лиман І.* Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734–1775). Запоріжжя, 1998. С. 138.

⁶⁸ *Лиман І.* Там само. С. 148.

⁶⁹ Историческое описание... С. 15-17; *Феннел Н., Троицкий П., Талалай М.* Ильинский скит на Афоне. С. 84-88, 93-94.

⁷⁰ Историческое описание ... С. 15-17; Русский общежительный скит... С. 29-30.

⁷¹ *Дабижса А., кн.* Малороссийская обитель на Афоне. С. 38.

центр української еміграції, ставши своєрідним осередком старожитної української православної традиції на чужині⁷².

З кінця 1780-х рр. новим ігуменом Іллінського скиту був старець хаджи Афанасій⁷³. Згідно зі свідченнями омологія від 22 липня 1798 року, до цього часу він служив ігуменом обителі вже понад десять років⁷⁴. При ньому обитель значно розрослася як чисельно, так і матеріально. Судячи з того, що саме при ньому скит остаточно перетворюється на суто «малоросійську» обитель, де знайшли собі прихисток задунайські та чорноморські запорожці, можемо припустити, що й сам він був козацького походження.

Чисельність братства Іллінського скиту при ньому складала близько 50 чоловік. Про це свідчить, зокрема, і той факт, що скит мав сплачувати за всіх ченців щорічно харач (податок) в 50 піастрів⁷⁵. Не вміщуючись у старих келіях у середині скиту, з благословення старця Афанасія нові ченці будували собі хатки-мазанки з солом'яними стріхами навколо обителі, де жили по двоє чи троє разом⁷⁶. Також у скиту був викопаний криниця-«журавель», а за лівою стіною обителі було збудовано єдиний на весь Афон характерний «малоросійський» вітряний млин⁷⁷. З цього часу за Іллінською обителлю в різних джерелах остаточно закріпилось найменування «малоросійський скит», чим підкреслювався національний склад його насельників⁷⁸.

Через стрімке зростання й розширення «козацької» обителі, ігумен Афанасій уклав нову угоду з кіріархальним Пантократорським монастирем, який 22 липня 1798 року видав на Іллінський скит нову омологію⁷⁹. Цим документом обителі надавались більші права з самоуправління, дозволялось збільшувати кількість братії («кого хоче приймати в

⁷² Огієнко І. Український Запорозький скит на Афоні. С. 228-229.

⁷³ Русский общежительный скит... С. 29.

⁷⁴ Копія омологія, підписаного епітропами Пантократорського монастиря дікею Іллінського скиту старцю Хаджи Афанасію, 22 липня 1798 р. Арк. 1-2; Феннел Н., Троїцький П., Талалай М. Ильинский скит на Афоне. С. 22.

⁷⁵ Там само. С. 23.

⁷⁶ Историческое описание... С. 16-17; Русский общежительный скит... С. 30.

⁷⁷ Дабижка А., кн. Малороссийская обитель на Афоне. С. 34-35.

⁷⁸ РДИА. Ф. 835. Оп. 4. Спр. 44. Арк. 2; ФВ НА ІМК РАН. Ф. 88 (інв. 81076/1 – 42). Фотоальбом, 1881 р. № 26; Види монастирей и скитов... Малороссийский скит св. Пророка Илии; Афон // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. С. 582-583; Дабижка А., кн. Малороссийская обитель на Афоне. С. 34-40, 177;

⁷⁹ Копія омологія, підписаного епітропами Пантократорського монастиря дікею Іллінського скиту старцю Хаджи Афанасію, 22 липня 1798 р. Арк. 1-2.

Скит») та передавались у володіння нові землі і ліси (близько 300 десятин) навколо скиту, що значно розширювало його межі і володіння⁸⁰.

Серед подвижників Іллінського скиту у 1790-і рр. найбільш відомими були майбутні старці прп. Василій (Кішкин) Площанський та старець Молченсько-Софронієвої пустині на Слобожанщині ієромонах Макарій⁸¹.

У цей період Іллінському скиту не бракувало засобів, що надходили переважно стараннями задунайських козаків від рибного лову на річці Дунай і від Чорноморського козацького війська⁸². Козаки не залишали своїх турбот про скит і надалі. Вони дбали не тільки про харчування братії, але й про прикрашення й розбудову обителі. Так, коштом козаків була побудована нова скитська кам'яна церква (кіріакон) в ім'я пророка Іллі. Про це, зокрема, свідчив напис на мармуровій плиті, закладеній у стіні південної сторони вівтаря⁸³. Так само і на вмурованій над вхідними дверима нового храму плиті зазначалось, що мармурові підлога і порта храму були зроблені на пожертви «ктиторовъ и благодѣтелей Войска Черноморскаго, разныхъ господъ и честныхъ козаковъ»⁸⁴.

Після смерті старця Афанасія, як підкреслює А. Муравйов, майже всі ігумени цієї обителі «обиралися з малоросіян»⁸⁵.

Таким чином, історія заснованого на Афоні українським старцем Паїсієм Величковським «малоросійського» Іллінського скиту має важливе значення в історії не тільки слов'янського чернецтва на Афоні, а й усього святогірської чернечої спільноти XVIII століття. Тут зусиллями українського старця Паїсія Величковського було покладено початок праці зі зв'язання, переписування і перекладу святоотцівських книг, а також відродженню традицій старчества та ісихазму. Тут же була створена власна духовна школа, а сама обитель стала центром духовності, просвіти і книжності як на Афоні, так і за його межами, істотно вплинувши не лише на відродження втрачених традицій православного старчества й ісихазму, але й на духовно-культурне пробудження в Україні, Росії, Румунії, Молдавії, на Балканах і в Греції. Згодом Іллінський скит став ще й духовно-культурним центром української козацької еміграції XVIII століття, остаточно увібравши риси «малоросійської» обителі, де в основ-

⁸⁰ Историческое описание... С. 16-17, 29; Русский общежительный скит... С. 29-30, 39; Феннел Н., Троицкий П., Талалай М. Ильинский скит на Афоне. С. 22-23.

⁸¹ Василий Великий. Жизнеописание и письма инокиням прп. Василия Площанского. Серпухов: Наследие православного востока, 2018. С. 18-19, 23-26.

⁸² Дабижка А., кн. Малороссийская обитель на Афоне. С. 38.

⁸³ Историческое описание... С. 16.

⁸⁴ Там само. С. 17.

⁸⁵ Муравьев А.Н. Письма с Востока... С. 186.

ному подвизалися колишні запорозькі козаки з Задунайської Січі й Кубані. Тісні зв'язки козацтва з Ільїнським скитом мали благотвірний вплив на розвиток цього духовно-культурного осередку на Святій Горі та духовне просвітництво серед українського козацтва з боку афонських ченців Іллінського скиту. Таким чином можна говорити про взаємний духовно-культурний вплив між афонським чернецтвом і українським козацтвом.

References

Afon (1890). Entsiklopedicheskiy slovar Brokgauza i Efrona. T. 1 (1): A–Altay. Sankt-Peterburg: Semenovskaya tipo-litografiya. S. 582-583.

Chetverikov, S., prot. (2006). Moldavskiy starets Paisiy Velichkovskiy. Ego zhizn, uchenie i vliyanie na pravoslavnoe monashestvo. Minsk.

Chimonah Mitrofan (2014). Zhitie i podvigi blazhennogo ottsa nashego startsa Paisiya. Prepodobnyiy Paisiy Velichkovskiy. Zhitie i izbrannyye tvoreniya. Serpuhov: Nasledie Pravoslavnogo Vostoka.

Dabizha, A., knyaz (1893). Malorossiyskaya obitel na Afone. Kievskaya Starina. T. LH. S. 35-38.

Dmitrievskiy, A. A. (1895). Russkie na Afone. Sankt-Peterburg: Tipografiya S. Dobrodeeva. S. 240-253, 381, 385.

Fennel, N., Troitskiy, P., Talalay, M. (2011). Ilinskiy skit na Afone. Moskva: Indrik.

Gerd, L. A. (2010). Russkiy Afon 1878–1914 gg. Ocherki tserkovno-politicheskoy istorii. Moskva: Indrik. S. 60-72.

Istoricheskoe opisaniye russkogo sv. slavnogo proroka Ilii skita, chto na Afone (1860). Moskva.

K istorii obiteley Paisiya Velichkovskogo (1894). Kievskaya Starina. T. XLV. S. 348-350.

Kavelin, Leonid, arhimandrit (1872). Kratkiy ocherk zhizni i trudov v Boze pochivshogo nastoyatelya Russkogo Ilinskogo skita, chto na sv. Afonskoy gore, arhimandrita Paisiya. *Dushepoleznoe chtenie. T. 1. Kn. 4.* S. 389-401.

Kryzhanivskiy, O. P., Plokhii, S. M. (1994). Istoriya tserkvy ta relihiinoi dumky v Ukraini. Knyna 3: Kinets XVI – seredyna XIX stolittia. Kyiv: Lybid. S. 209-210, 214.

Lyman, I. (1998). Tserkovnyi ustroi Zaporozykh Volnostei (1734–1775). Zaporizhzhia. S. 138.

Monastyiri i Skityi Svyatoy Goryi Afon v fotografiyah iz alboma velikogo knyazyia Konstantina Konstantinovicha Romanova, 1867–1872 (2003). Moskva: Indrik. S. 11, 24. № 26.

Muravev, A. N. (1851). Pisma s Vostoka v 1849-1850 godah. Ch.1. Sankt-Peterburg. C. 185-186.

Ohienko, I. (1999). Paisii Velychkovskiy. Ohienko, I. Zhyttiepysy velykykhukraintsiv. Kyiv. S. 159-228.

Ohienko, I. (1999). *Ukrainskyi Zaporozkyi skyt na Afoni*. Ohienko I. Zhyt-tiepysy velykykhukraintsiv. Kyiv. 1999. S. 225-239.

Opisanie puteshestviya ottsa Ignatiya v Tsargrad, Afonskuyu goru, Svyatuyu Zemlyu i Egipet v 1766–1776 godah (1891). *Pravoslavnyiye palestinskiy sbornik. Sankt-Peterburg. Vyipusk 36*.

Paisii, Velychkovskiy, prepodobnyi (2016). “Povist pro sviatyi sobor” ta malo-vidomi lysty. Uporiad. ta komentari Shumylo S.V. Kyiv: Vydavnychy viddil UPTs. 207 s.

Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii: Sobranie pervoe (1830). Sankt-Peterburg. T. 22. № 16375, 16649 i 16650.

Russkiy obschezhitelnyiy skit svyatogo Proroka Ilii na Afonskoy Gore (1883). Odessa: izdanie Ilinskogo skita – «Slavyanskaya tipografiya».

Shchurat, Vasyl (1895). *Chernecha respublika na Afoni*. Lviv: Druk. NTSh.

Shumilo, S. V. (2015). Prp. Paisiy Velichkovskiy i Zaporozhskaya Sech. Maloizvestnyie pisma prp. Paisiya Velichkovskogo k Koshevomu atamanu Voyska Zaporozhskogo Petru Kalnyishevskomu. Kiev–Serpuhov: Mezhdunarodnyiy institut afonskogo naslediya v Ukraine; «Nasledie Pravoslavnogo Vostoka». 128 s.

Shumilo, S. V. (2017). Neizvestnoe pismo prp. Paisiya Velichkovskogo za 1763 g. i drugie dokumenty, kasayushchiesya ego igumenstva v monastyire Simonopetra. *Afonskoe nasledie: nauchnyiy almanah. Vyipusk 5-6*. Kiev – Chernigov: Izdanie Mezhdunarodnogo instituta afonskogo naslediya. S. 231-255.

Shumilo, S. V. (2019). Starets Anikita: duhovnyiy put svyatosti. Materialy k zhizneopisaniiu s prilozeniem sochineniy ieroshimonaha Anikityi (knyazyza Shirinskogo-Shihmatova) / 2-e izdanie. Kiev–Odessa: Afonskoe nasledie.

Shumilo, S. V. (2020). Maloizvestnyie svidetelstva o nachalnom periode prebyvaniya prp. Paisiya Velichkovskogo pri kalivah Pantokratorskogo monastyirya na Afone. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Istoriiia. Uzhhorod: Vydavnytstvo UzhNU «Hoverla». Vypusk 1 (42)*. S. 137-145.

Shumilo, S.V. (2015). Prp. Paisiy Velichkovskiy i posledniy Koshevoy ataman Zaporozhskoy Sechi P. Kalnyishevskiy: maloizvestnyie pisma. *Orientalia Christiana Cracoviensia: czasopismo naukowe, Uniwersytet Papieski Jana Pawla II w Krakowie. № 7*. S. 27-57.

Shumylo, S. V. (2017). Do istorii ihumenstva prp. Paisiia Velychkovskoho v monastyri Symonopetra na Afoni za nevidomymy ranishe arkhivnymy dokumentamy XVIII st. Siverianskyi litopys: Vseukrainskyi naukovyi zhurnal. Sichen-kviten. № 1-2 (133-134). С. 79-93.

Shumylo, S. V. (2021). Rozvytok ukrainsko-afonskykh dukhovno-kulturnykh zviazkiv u XVII – pershii tretyni KhIKh st. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk za spetsialnistiu 26.00.01 «Teoriia ta istoriia kultury» za napriamom – istorychni nauky. Kyiv: Natsionalna akademiia kerivnykh kadriv kultury i mystetstv Ministerstva kultury Ukrainy. 304 s.

Uspenskiy, Porfiriy, episkop (2007). *Istoriya Afona*. Moskva. T. 1. S. 901-902.

Vaschenko, V. (1961). Skit Sv. Proroka Ili. *Pravoslavnyi put*. S. 157-170.

Vasiliy Velikiy. Zhizneopisanie i pisma inokinyam prp. Vasiliya Ploschanskogo (2018). Serpuhov: Nasledie pravoslavnogo vostoka. S. 18-19, 23-26.

Vidyi monastyrey i skitov Svyatoy Afonskoy Goryi po fotograficheskim snimkam (1872). Sankt-Peterburg: Tipografiya Transhelya.

Yatsimirskiy, A. (1908). Vozrozhdenie vizantiysko-bolgarskogo religioznogo mistitsizma i slavyanskoy asketicheskoy literatury v XVIII v. *Sbornik istoriko-filologicheskogo obschestva Harkovskogo universiteta. T. XV*. Harkov. S. 196.

Zavyalov, A. A. (1900). Vopros o tserkovnyih imeniyah pri imperatritse Ekaterine II. Sankt-Peterburg: Tipografiya A. P. Lopuhina. S. 274.

Αρχείο Πρωτάτου (1991). Επιτομέξ μεταβυζαντινών εγγράφων. *Αθωνικά Σύμμεικτα 2. Χ. Γάσπαρης*. Αθήνα. Σ. 68-69.

Serhii Shumylo

THE “MALOROSIAN” (UKRAINIAN) SKETE OF ST. ELIJAH ON THE MOUNT ATHOS AND ITS CONNECTIONS WITH THE UKRAINIAN COSSACKS IN THE SECOND HALF OF THE 18th CENTURY

The article considers the history of the foundation and development of the “Malorosian” (Ukrainian) skete (hermitage) of St. Elijah on Mount Athos. The hermitage was founded in 1757 by a Ukrainian hermit, later well-known writer, spiritual and cultural figure Paisiy Velichkovsky. The role and significance of this abode in the history of both Ukrainian monasticism on Mount Athos and the entire Svyatogorsk monastic community of the 18th century have been researched. This study reveals the ethnic composition among the monks of the skete of St. Elijah and their connections with the Ukrainian Cossacks. To illustrate this, the correspondence of Paisiy Velichkovsky with Peter Kalnyshevsky, the last Kish otaman of the Zaporizhzhya Sich was analysed. The article argues that the skete of St. Elijah was an important spiritual and cultural center of the Ukrainian Cossack emigration of the 18th century. This hermitage was considered to be a “Malorosian” (Ukrainian) abode where the former Zaporozhian Cossacks from the Transdanubian Sich and the Kuban moved after the final liquidation of the Zaporozhian Sich.

Key words: Skete (hermitage) of St. Elijah, Mount Athos, Zaporozhian Sich, Ukraine, Paisiy Velychkovsky, Petro Kalnyshevsky, Arseniy Mohylyansky.